

Ս Ա Ղ Ա Ի Ա Յ Տ Ի Ն Ա Ք Ս Ի Է

(ՎԻԿՏՈՐ ՀԻԻԳՈՅ)

Ո՛վ չարաշուք անտառներ , դուք տեսաք այն երկու ստուերներուն իրարու ետեւէ անցնիլը . դուք տեսաք այն երկու մռայլ ասպետներուն վազքը ձեր փլածքներուն , ձեր աւերակներուն , ձեր լիճերուն , ձեր խոխոմներուն ու ձեր մացառներուն մէջ . դուք տեսաք այն մեծ եւ ահարկու արկածը : Բնութեան մէջ թափառող ամպերն այս վիթխարի զարհուրանքը նշմարեցին իրենց ոտքերուն տակ : Յաղթանակն անձայն եղաւ եւ շահատակութիւնը՝ քստմնելի : Խոտը , թփիկը , ծաղիկները , տունկերն ու ճիւղերը դեռ կը սարսռան անկէ : Ծառը անոր վրայով կը խօսի ժայռին , ու քարայրը՝ կարկառուն վէմին . ալեւոր Լօթեան սարը դեռ կը յիշէ զանիկա , ու շիկահաւն անոր վրայով կը խօսի տատրակին հետ : Եւ հիմա պատմենք թէ՛ այն վայրագ մարդուն ու այն եղբրական մանկան միջեւ կռիւը ինչ եղաւ :

* *

Խնդիրին տակը մարդ չգիտեր : Մթին անցեալը մարդոց յիշողութենէն կը խափանէ Նինուէի կռիւներուն ու Նգինի պատերազմներուն սկիզբը , եւ կը ցուցնէ միայն մարտիկներուն մահը , իրարու հետ նախատական դառն ծիծաղներ փոխանակելէ յետոյ : Այսպէս Սկովտիոյ եւ Նօրթլանդի նախկին պետերը մեղի համար հով եւ շուք են միայն : Անոնք մըրկայոյզ էին , մռայլ էին , ահա ամէնը . այս նսեմ լորդերը իրար զիրար կը կլլէին . մարդ յօժարակամ սուրով կը դիմէ մարդու վրայ : Բրիւսը կ'ատէ Բալիօլը , ինչպէս Կեսար՝ Պոմպէոսը . ինչո՞ւ — չենք գիտեր : Անցէ՛ք , երկինքի շունչեր . Աստուած միայն կը ճանչնայ գիշերը :

Ստրաթաէլ կոմսը , Անգուսի թագաւորը , Սկովտիոյ ասպետը գրեթէ հարիւրամեայ է : Անգղարծիւը իր բոյնին մէջ ձագ մը կը պահէ . եւ այս լորդն ալ իր մօտը թոռ մը ունի : Անոր ամբողջ սերունդը գունատ ճառագայթի մը պէս փայլեցաւ ու մարեցաւ . ու ինք մեծութեան մը մնացորդն է : Բայց Աստուած ճաղատ ճակտին քով դրած է խարտեաչ գըլուխը . պապը որք մը ունի : Ծէք վեց տարեկան է : Իրիկուն մը լորդը զայն կանչեց ու ըսաւ . «Մահուան գալուստը կը զգամ : Դու տասը տարիէն ասպետ պիտի ըլլաս , որդեա՛կ , մտիկ ըրէ» : — Եւ զայն մեկուսի մութ կամարի մը տակ տանելով՝ կամաց ձայնով երկար առեն խօսեցաւ :

պաշտելի մանկան • ու երբ լմնցուց , մանուկն ըսաւ անոր • «Պիտի երթամ» • Եւ պապը աղաղակեց • «Սակայն եւ այնպէս դժուար է որորոցէն ելլելով Գողգոթան բարձրանալ • եւ տասնուվեց տարին հասակ մըն է ուր , արդարեւ մարդ իրաւունք պիտի ունենար ոտքովը մէկդի հրելուց ուրա գերեզմանին չէմը , անգիտանալու ընտանեաց մութ ոխը , ու երթալ խնդալու գեղեցիկ աղջիկներուն հետ : » Եւ պապը մեռաւ :

* *

Ժամանակը սահեցաւ : Տասը տարիներ անցան :

* *

Դիֆէն իր խրամով մը պաշտպանուած աշտարակին մէջն է , բարձրը պարիսպին վրայ յոտնկայս ու բազկածալ : Նա երկար ատենէ ի վեր մարդ չէ սպաննած • կը յօրանջէ :

Տասը տարին բաւական է որ մշտադալար կաղնիներ թանձրիկ մութով մը ծածկուին : Տասը տարին բաւական է որ մանուկ մը մեծնայ : Տասը տարուան մէջ արդարեւ Որփէոս պիտի մոռնար Եւրիդէսը , Ադամեդա՝ իր ամուսինը եւ Թիոբէ՝ իր սիրահարը :

Իրիկուն է • եւ Դիֆէն անգործ է : Կուենիներ հեռուն , խարակներու զառիվայրին վրայ անորոշ սօսաւիւններ կը հանեն :

Այս Դիֆէնը անտառներուն վայրի տէրն է • ոչ մէկ գայլ չէր համարձակեր անոր շատ մօտենալու • ան լերան մը վրայ թագաւորութիւն մը հաստատած է • Սկովաիոյ , Նօրթըմբըրլանդի ու Բրիտանիոյ մէջ անկէ կը վախնան • անոր վրայ մարդ չյարձակիր որքան որ միշտ միւսակ է : Անապատի մէջ ըլլալ կը նշանակէ պատանքի մէջ ապրիլ : Նա սոսկում կ'ազդէ • իշխա՞ն է՞նա արդեօք , թէ խրճիթի տակ ծնած — մարդ չգիտեր • յելուղակ մը , որ ուրուական մը պիտի ըլլար , ահա Դիֆէնը • եւ հովերը , լիճերն ու անտառները անոր անունը կէս ձայնով միայն արտասանել կը թուին : Սակայն եւ այնպէս նա պարզապէս մարդ մըն է • կը յօրանջէ :

Լորդ Դիֆէն իր անձին շուրջը պատատած է արհաւիրքը շղթայի մը նման • բայց կը զգայ անոր ծանրութիւնը • ամէնը անոր առջեւէն կը փախչի • բայց հպարտութիւնը ձանձրոյթին վէս ձեւն է : Նա յաղթահարելիք մարդ մը չունենալով , ինչ ընելիքը չգիտեր : Յանկարծ կը տեսնէ որ կուգար իր սիրական զինակիրը , Բեռնարը , քաջ աղեղաձիգ մը որ կարդալ գիտէր • եւ Բեռնար կ'ըսէ • «Տէր իմ , տապարն ու դաշոյնը պատրաստեցէք • իշխան մը կը գրէ ձեզի» : — «Ո՞վ է այդ իշխանը» • — «Տէր իմ , Ճէքն է , Անգուսի լորդը» : — «Լաւ • ի՞նչ կ'ուզէ» • — «Ձեզ մեռցնել» : — «Շատ աղէկ , պատասխանէ իրեն» :

Քիչ մը Ժամանակը բաւական կ'ըլլայ այս երկու գոռոզ մարտիկներն իրարու մօտեցնելու եւ մահուան ըսելու որ պատրաստ կենայ :

Փայլակը չէր լսեր Աստուծոյ որ անոր «կեցի՛ր» կ'աղաղակէր . հասնիւ ճակատագրին օրէնքն է :

Շաբաթ մը անցաւ : Յետոյ տասներկու փողահարներ , Լոռնէն մինչեւ Քնափտալա , կարմիր թակալակներ հագած , ծանուցին ամենուն , գիւղացիներուն՝ իրենց աղտոտ բնակարաններուն մէջ , քահանային՝ իր եկեղեցիին մէջ , պարոնին՝ իր բերդին մէջ , թէ երկու լորդերը մտադիր էին այսինչ օր մենամարտելու , թէ Ս . Գիւղաւ պիտի ըլլար մենամարտին պաշտպանը , թէ Անգուսի դէմ պիտի ելլէր Դիֆէնը . որովհետեւ սովորութիւն է զինուորներուն ունենալ պահապան սուրբ մը , Իռլանդիոյ մէջ Պատրիք , Սկովտիոյ մէջ Գիւղաւ : Սուրբի մը համար կամ ընդդէմ է որ կը մղուի ամէն կռիւ , ազատ՝ փախչելու եւ հալածելու , անյողգողք ըլլալու կամ յողգողգուն , վեհանձն կամ վեհերոտ , Պօքլէրի պէս անգութ կամ Եղուարդի պէս բարի :

* *

Կռուի դաշտ ըլլալու համար ընտրուած տեղը խիստ ահարկու էր : Խիստ ձմեռը , որ իր դպած ջուրը քարի կը փոխարկէ , հոն անձրեւին ու հովին տակ եղեւիններ միայն կը բուսցնէր , որոնք շատ անգամ զիրար կը կոտորէին , ըստ որում ծառերը մարդոցմէ աւելի հանդարտ չեն . երկրի վրայ ամէն բան , ինչպէս նաեւ մենք , նշաւակ է փչու մին , փոթորիկին եւ դժնդակ հիւսիսին : Չորակի մը եղեւիններուն չուան մը կապուած է . անիկա նշան է շրջապատի մը , բացատի մը , որ կը նայէր դաշտերուն վրայ , ուր Դուխտը , սօսափուն եղեգներով դանդաղ ու թոյլ գետը , կը հոսի դալարիներուն մէջէն : Մութ խառնակութիւն մը ծառերու եւ հեղեղներու , ստուերի եւ տասլալումի , կեանքի ու աւերի , ահաւելի կերպով կը շրջապատէ վայրի բացատը : Անոր ելքը դաշաագետնին կողմէն է . եւ այդ կողմէն կուգան գիւղացիները , զոր փողը հրաւիրած էր : Մրցարանը դրօշազարդուած է . եւ դրօշիկներուն վրայ կը կարդացուին խրոխտ խրատներ ու ծանրակշիռ խօսքեր . «Քաջը» որ բարի չէ , կիսով չափ միայն քաջ է . » «Հիւրասէր եղէք , մինչեւ իսկ ձեր թշնամիին . կաղնին իր շուքը չխնայեր փայտահարին» :

Անտառներու աղքատ բնակիչները բազմութեամբ կը դիմեն , շատերը , ինչպէս իրենց նախնիքը , տակաւին ունին մութ կապոյտով ներկուած բոլորակներ , որոնք անոնց աչքերը կը խոչորցնեն : Ուշադիր , ապշած ու լուռ գլուխներնուն վրայ ոմանք տառեղնի փետուր կը կրէին եւ ուրիշներ՝ բուր : Գլխարկի փետուրներէն կարելի է զանազանել Ապըրնեթիի սկոտները Մանհայթի փիքթերէն : Անոնք հին դաւառներու կաշեայ զգեստն ունին , եւ կուգան երկու իշխաններուն կռիւը տեսնելու : Բայց հեռուն կը կայնին ու հեռուէն կը դիտեն . որովհետեւ կը վախնան . ժողովուրդը տժգոյն վկայ մըն է :

Եթէ երկինքին վրայ կապոյտի, ճառագայթի, ստուերի եւ ամպի կիտածումը չտեսնուէր, սեփ սեւ դաշտանկար մը պիտի նշմարուէր. աչքը, տեսութիւնը նեղող լուսաստուերի մը մէջ կ'ընկղմի. ցախաստանը մութ է. եւ ծովերէն անդին, մշուշին մէջ կընդհանարուի Հէքլան, որ հորիզոնին վրայ դժոխքի օդահանի մը պէս կը մխայ: Կռուանոցին դատաւոր լորդ Բէյն, վէս ընտանիքի մը որդի, իրեն մօտ ունէր երկու զինուորական ազդարարներ: Սարաւանդակը արջի եւ ասուեղ հիւսսեղջերուի մօրթերով ծածկուած է: Կախարդներու ցայգածողովին սարսափ ազդող չոր դիւահաններ կարգապահութեան կը հսկեն, ինչպէս կը վայելէ կռիւի մը մէջ. քահանայ մը պատարագ կը մատուցանէ եւ մեղեդի մը կ'երգուի:

(Շարունակելի)

ՄԽԻԹԱՐ ՊՈՆՏԱՅԻ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՕՏՈՒԹԻՒՆՔ

ՆՈՅԵԱՆ ՏԱՊԱՆԻՆ ԴԱԴՐԱԾ ԼԵՐԱՆ ՎՐԱՅ

Նախարան. — Ա. Կարծեցեալ գիւտ Նոյեան տապանի Մասիսի դագաթը. — Բ. Տապանն անտարակոյս Հայոց լերանց վրայ իջած դադրած է՝ Կորդուաց աշխարհին մէջ. — Գ. Տապանակիր լեռն՝ ըստ ազգային հնագոյն աւանդութեան՝ Կորդուաց գաւառին Սարարադն է. — Դ. Այլեւալ կարծիք յօտարազգի պատմագրաց եւ ի բեւեռագրութեանց սոյն խնդրոյն վրայ. — Ե. Վերջաբան:

Գուցէ ուսումնասէր ընթերցողներէն ոմանք՝ յօդուածիս վերնագիւրըն աչքէ անցուցած ժամանակնին, ափ յափոյ պատասխանեն թէ անտարակոյս Մասիս լերան վրայ հանդիւած դադրած է Նոյ նահապետին տապանն: — Եւ սակայն բո՛ւն իսկ այս ընդհանրացեալ ծուռ գաղափարն է՝ զոր պիտի ջանանք ուղղել ներկայ էջերուն մէջ, հետզհետէ ցուցընելով թէ ինչպէս որ անհերքելի ճշմարտութիւն մ'է Նոյեան տապանին Հայոց աշխարհին լեռանց վրայ դադարած ըլլալը՝ նոյնպէս ալ ստոյգ եւ հաւաստի է թէ Մասեաց կամ (պիտակաբար գործածուած) Արարատ լերան վրայ իջած չէ՛:

Կը խնդրենք միայն որ վերծանողք մտադիր անկողմնասիրութեամբ կարգան սոյն տողերը, մէկդի դնելով ո՛ր եւ է նախապաշարունմ ու կանխակալ կարծիք. եւ լաւ յիշեն այն առածն որ կ'ըսէ՝ թէ ճշմարտութիւնը մարդուս համար ամէն բանէ աւելի սիրելի ու պատուական պէտք է ըլլայ. «ընդունելի է ինձ, եւ սիրեմ զնեփիսե... քայց սակայն սի-